

ընդարձակ հրապարակի վրա, որտեղ պիտի կատարվեն ձևականություններ: Դատարանի նախագահը նախ և առաջ զիջողի նորակոչներին առանձին-առանձին, յետոյ քաղաքացի նորակոչներին ընդհանուր զուգ-զուգ կանգնեցրեց, մէջտեղ թողնելով մի հրապարակ: Նորակոչների շուրջը հաւաքվել էր անգործ բազմություն, իսկ նորակոչները չլիքային մէջ կանգնած էին երկու ազգությունների հոգևոր դասը, քաղաքի կողմից նշանակված պաշտօնական անձինքը և զինվորական զինատարները: Մտաւարտութեան ժամի 11-ին սկսվեց ուսուցումը և հայ հոգևորականների եկեղեցական ծիսակատարությունը, եկեղեցական արարողությունները յետոյ ուսուցանող դասը: Ղեկնող նորակոչները մի ազգու ջարդով, խրախույս կարգով նորակոչներին ղեկնող հաւատարիմ ծառայողներ, որը թարգմանի բերանով կրկնվեց հայերէն լեզուով: Գրանից յետոյ առաջ եկաւ բարեկրօն Տէր-Յովնաթանը, որը մի ազգու ջարդով զիմեց ղեկնող նորակոչները, որից այստեղ առաջ եկեց բերում մի կտոր: «Արեւիկ օրդիներ, մենք Հայկի սերունդից ենք, մենք մեր քաջութիւններով յայտնի ենք սկսած մեր նախնիներից, յայտնում որ դուք ևս Ռուսաստանի դրօշակի տակ կը գործեք քաջութեամբ և հաւատարմութեամբ, որով նպատակ կը լինէր մեր նախնիների փառաւոր անուան և դրօշներին: Ահա վաթսուս տարի է, որ մենք գտնվում ենք Ռուսաստանի հովանաւորութեան տակ և ահա վաթսուս տարի անցնելուց յետոյ հազիւ նա արժանի դատ մեզ իր դրօշի մէջ ընդունելու: Այժմ ընդունելով դուք այս մեծ պարգևը, ձեր հաւատարմութեամբ ծառայութեամբ աշխատեցե՛ք ցոյց տալ, որ դուք ռուսէ՛ք հայի յատուկ քաջութիւն: Անցեալ տարիայ դրօշի մէջ ընդունված ձեր եղբայրները ցոյց տուցին, որ արժանի են ղեկնող, աշխատեցե՛ք որ դուք նրանցից էլ զերպանեցե՛ք, որով արդարացած կը լինէր Ռուսաստանի ձեռք վրա ունեցած յոյսը: Տէր հօր քարոզը ընդունվեց քաղաքացի նորակոչների ծափահարութեամբ և համակրական աղաղակներով: Այնուհետև դատարանի նախագահը թարգմանի բերանով կարդաց նոր ստացած կանոնները, որոնցով նորակոչները վիճակահանութիւնից յետոյ արձակվում են իրանց տները որոշեալ ժամանակով: Այս բոլորից յետոյ նախագահը մի առ մի սկսեց կարգալ քաղաքացի, յետոյ զիջողի նորակոչներին անտները և ներս հրաւիրեց նրանց, որից յետոյ զինուորականական առևանք իր նիստը բացեց և սկսեց ընդունել բողոքներ: Բողոքները ընդունելութիւնը վերջացաւ միւս օրը, կիրակի կէսօրին, իսկ կէս օրից յետոյ մօտ ժամի չորսին, քաղաքի կողմից նշանակված մարդկանց և զիջողական զինատարների ներկայութեամբ, փաթեթները տոմարակները, երկու անգամ համարեցին, լցրեցին արկղի մէջ և սկսվեց վիճակահանութիւնը: Թէև նորակոչները թաւ չաւ նախ, բայց միայն 260 հոգի ենթարկվեցին վիճակահանութեան: Վիճակահանութիւնը վերջացաւ հետեւեալ օրը, երկուշաբթի կէսօրին, իսկ կէսօրից յետոյ սկսվեց ծառայութեան ընդունելը, հրաւիր-

վելով վիճակի առաջին համարից սկսած, բայց արտօնություն ունեցողներին, որը վերջացաւ երեքշաբթի կէսօրին, հասնելով մինչև 96—97 համարը, որոնցից որոշվեց երեսուց զինուոր և վեց կանդիդատներ: Երեքշաբթի երկուշաբթի և վեց ներքին հայ քաջանայից և իրանց տները արձակվեցին այն պայմանով, որ զինուորների 7-ին դարձեալ ներկայանան զինուորականական առևանքը և ուղարկվեն դրօշի մէջ: Այսօր մի առ մի սկսեցին հրաւիրել ընդունել մնացած նորակոչներին, որոնքու համար թէ ու է պիտանի պահեստի ընդհանուր դրօշի համար և ու է պիտանի: Նոր-Բայրազեցիներից վիճակահանութեան ենթարկվեցան 99 նորակոչներ, որոնցից մօտաւորապէս 20—25-ը աչքի ընկնող ուսումնական և առևտրական երիտասարդներ էին: Երեսուց զինուորներից տասը տեղացի են:

ՆԵՐՈՒՆ ԼՈՒՐԵՐ

Տեղական լրագրիչներին հեռագրում են ՌԱՊՈՒՅ, որ հոկտեմբերի 22-ին, ժամը 11-ին և 40 րոպէին վճարվաւ: Կաթողիկոսը հասաւ Բաղուս Երկաթուղու կայարանում ընդունեցին վեհապետին տեղական վարչութիւնների և քաղաքի ներկայացուցիչները և ժողովուրդը: Կաթողիկոսը իջնանից Լալայանի տանը: Նոյն օրը, հանդիսարար ձայնիւթով ժամանակ նորին վեհապետութիւնը առաջարկեց Թագաւոր Կայսրի և Թագաւորական ընտանիքի կենացը: Միւս օրը, 23-ին հոկտեմբերի, նրա ներկայութեամբ տեղի ունեցաւ Մարգարիտական ընկերութեան զարդի շինութեան հիմնադրութեան հանդէսը:

Ստացանք ՆՈՒՅՈՒՆՅԱՅ Կ. Ամիրջան Ելիքեզեանցից 21 բուրլի հանգուցեալ Բաֆֆի մահաբձանի համար: Այդ դուստրը պ. Ելիքեզեանց, բացի իր սուածից, հաւաքել է նուսուաւանի 12 անձինքները:

ԱՐԴԱՆԱՆՅԱՅ հոկտեմբերի 16-ից մեզ գրում են: «Այս տարվայ եղանակները այնպէս զեղեցիկ էին այստեղ, որ ամեն մի երկրագործ յոսով էր մեծ արդիւնք ստանալու իր արտերից, բայց և այնպէս, թէ և մեր յոյսերը մասամբ արդարացան, սակայն եղանակները սկսեցին ցրտել: Գարու հունձը առատ է այս տարի, իսկ ցորենինը շատ սակաւ է և դրա պատճառն այն է, որ այստեղ դարձեալ ուշ է բացվում Ռուսիո ցորեն սերմանելը մեղանում սովորութեան չէ և թէ լինում էլ է, շատ սակաւ: Վաղահաս ձմեռվայ պատճառով խեղճ երկրագործը իր ձմեռվայ պատրաստութիւնը չէ կարողանում հոգալ: Այսօր, հոկտեմբերի 16 է, և դեռ չէ վերջացրել երկրագործը իր կալը, չէ հաւաքել իր դարմանը, իր խոտը և այլն: Բնակիչների մեծ մասը իրանց համար հաց չեն պատրաստում իրանց տներում, այլ փողոցից են առնում: Հացի փոշուր ծախվում է այժմ 31/2

մինչև 4 կոպէկ և այս վիճակից պատճառն այն է, որ ցորենը ուրիշ տեղերից է գալիս, քանի որ եղանակները միջոց չեն տալիս բնակիչներին որ իրանք հողան իրանց ձմեռնային սլաշարի մասին:»

Հաստատ աղբիւրներից իմանում ենք, որ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ այս րօպէիս բուսական տարածված են այլ և այլ վարակիչ հիւանդութիւններ մանուկներին մէջ: Մանուկները Հաւաքար առված թաղում, ինչպէս մեզ պատմում են, սաստիկ տարածված է երկխանիքի մէջ ծաղիկ վարակիչ հիւանդութիւնը: Նոյն հիւանդութիւնը քաղաքիս ուրիշ թաղերում էլ կայ, բայց նա ոչ մի թաղում այնքան զոհեր չէ տանում, որքան Հաւաքարում:

«Արձագանք» շաբաթաթերթը, որը վերջին համարը հրատարակելը ամբողջապէս նուիրել է «Մշակին», իր «այցուած սիրտը» հովանաւոր համար, — շարունակում է խօսել կենսորոշական ու իւրեք խնդիրներով: «Արձագանքի» «աւթարը կորցրած» գրողները այնքան են կուրացել, որ կարծում են թէ թուրքահայերի գործերի խառնակ դրութեան պատճառը ապակենտրոնականութիւնն է, որը առաջ է բերել և անպիտան պատրիարքը, և անհոգ առաջնորդներ և ամեն տեսակ անպիտան գործողներ: Մենք չենք դարմանայ թէ «Արձագանքը» այդպիսի երկխաղական դատողութեամբ այնտեղ կը համար, որ կը պիտի թէ թուրքահայերի մամուլը վատ դրութիւն է (որի մասին նրա երեկվայ ասածները «Մշակի» շատ տարի առաջ ասածները անգիր արած են) նոյնպէս ապակենտրոնականութեան հետեւեալ էլ իւր և իւր երկարացում, պարունակ, ասեցեք, որ թուրքահայերի սահմանադրութիւնն է բոլոր չարիքների պատճառը: Բացարձակ քարոզիչներ, որ պէտք է վերացնել ամեն մի տեղական ինքնավարութիւն և մօցնել պապական ու թիւն, որը ոչ այլ ինչ է, թէ ոչ ձեր սիրած կենտրոնականութիւնը: Եւ ուրեմն ձեր կարծիքով ապակենտրոնականութեամբ պէտք է բացատրել ամեն մի ախտը երկրով մեր եկեղեցական և դպրոցական կեանքի մէջ: Ի հարկէ ապակենտրոնականութիւնն է մեղաւոր, որ Արեւմտեան երեցիկութիւն է մնում Գաղտնիք եկեղեցուց: Այդ բոլորը, ձեզ, պ. Գաղտնիքսեան և ձեր խմբին շատ լաւ յայտնի է... Եւ վերջապէս ինչ սաղական բան է ձեզ խօսել այդպիսի բաների մասին: Աւելի լաւ է պատմեցե՛ք թէ մեծ փողեր էք հաւաքում, թէ Թիֆլիսի թեմի առաջնորդը հրաժարվեց իր պաշտօնից, պատմեցե՛ք որ Արեւմտեան երեցիկութիւն է մնում, և հանդիսութեան ղեկ ձեռք հակակրելի ապակենտրոնականութիւնը և ձեզ միշտ ատելի խակական «թարմ ոյժերն»...»

Կ. Պօլսից մեզ գրում են հետեւեալը. «Սուլթա-

նը վաւերացուցած ըլլալով Անդրեան խորէն սերբականի պատրիարքութիւնը, Պօլսէն պատգամաւորութիւն մը գնաց Արմաշ Պօլսի հրաւիրելու համար նորնորը Պատրիարքը: Այդ պատգամաւորութիւնը կը կազմէին Ազգ. Ժողովուրդ երեսփոխանը, կրօնական և Գաղ. Ժողովներու ներկայացուցիչը: Պատգամաւորութիւնը Պօլսէն մեկնեցաւ հոկտեմբերի 13-ին հինգշաբթի օրը: Թէ Նիկոմիդիա և թէ Արմաշ փառաւոր ընդունելութիւն եղաւ: Կառավարութիւնը յատուկ շոգնեաւ մը դրաւ Պատրիարքի արամադրութեան ներքեւ Պօլսի գալու համար: Հոկտեմբերի 17-ին, երկուշաբթի օրը Պատրիարքը հասաւ Պօլսի Հոկտեմբերի 19-ին, երեքշաբթի օրը, մայր եկեղեցւոյն մէջ երդում պիտի ընէ Սահմանադրութեան վրայ և յետ այնօրիկ կը սկսի պատրիարքութիւնը: Պատրիարքի Կ. Պօլսի հասնելու մանրամասնութիւնները հրատարակում ենք ներկայ համարի արտաքին տեսութեան բաժնում:

Մայրաքաղաքի լրագրիչներում կարդում ենք, որ այս օրերս Պետերբուրգի Կայսերական Աշխարհադրական ընկերութիւնը պարգևեց մի արծաթեայ մէդալ երկուստարդ ուսանող Մարկովին, որը նորերումս բարձրացել էր Արարատ սարի վրա:

Մեծ մարդկանց կենսագրութիւնները և արտասովոր բնավորութիւնների նկարագրութիւնները զեղեցիկ ներթ են մանկական ընթերցանութեան համար, և այդ պատճառով շատ ցանկանալի է, որ մեր մանկական գրադարանը հարստանար այդ բովանդակութեան գրքերով: Այդպիսի մի գրքով այս օրերս ուղարկված է մեզ. դա Հոֆմանի «Արքա-համ Լինկոլն» վերնագրով գրքովն է, որը լոյս է տեսել Շուշում, պ. Միլլա Տէր-Սարգսեանի բաւական աջող թարգմանութեամբ:

Շտրասկալովեամբ ստացանք ՆՈՐ-ՆԱՅԻՋԵՆՆՅԱՅ, պ. Ն. Բ. Չիլինկարեանից, պիտանի համար նրա հրատարակած նոր երաժշտական հեղինակութիւնը «Армянскія Мелодіи» վերնագրով: Պարուն բաւական աջող կերպով փոխադրել է պիտանի համար կարտի և մասամբ Ալեքսանդրապոլի բուն հայկական ժողովրդական եղանակները, որոնցից ծագել են Նոր-Նայիջեանի եղանակները: Տեղաւորի զինն է 1 ր. 25 կօպ., և այդ հեղինակութիւնը իրան պ. Չիլինկարեանի սերիականութիւնն է: Դիմել պէտք է հետեւեալ հասցեով. Нахичевань (на Дону), Н. Я. Чилингарову:

«Тифлисскій Листовъ» լրագիրը հաղորդում է, որ վեհ. Կաթողիկոսը պարգևել է Թիֆլիսում թանգապին մատանիներ երեք անձանց. 1) Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձու իշխան Կոստանտին Բէհուլովին, 2) «Արձագանքի» հրատարակիչ Արգար Գաղտնիքսեանին և 3) մասնաւոր դպրոց ունեցող Բաղդատ Միրմանեանցին:

պէս մի դարաբաղից թուրք զիտէ և ճանաչում է Բաֆֆին, այն ինչ շատ հայեր, և նոյն իսկ բարձրագոյն կրթութիւն ստացածներին, չը դիտեն թէ ու էր նա):

Թէ ինչքան ձիւղ է բեզի պատմածը, այդքանը կարելի է ասել, որ նա թէ ժամանակը և թէ անունները չիփթել է միմեանց հետ, որովհետեւ, ինչպէս վերև տեսանք, Մէլիք Աւանին չեն սպանել, այլ մոռել է նա ունեցել է երկու օրդիք, Մէլիք Արամը, որին թուրքաւորաց փանահ խանը և Մէլիք Եսային որին բանտի մէջ խեղդել տուցեց իբրահիմ խանը. 1781 թ. («Բաւմա, մեկը» երեւ 103): Սրա որդուն՝ Բաղդատ բէկին նոյն խանը բանտարկել է տուել, որը ստիպված իր երկու օրդիքները—Ալան և Վահան բէկերի հետ մահմտականութիւն է ընդունել, բայց վերջը դարձեալ խեղդվում է խանի ձեռքով: Ալան բէկը նոյնպէս թուրքաւորվում է նոյն խանից, որով հետև ցանկանում է կրկին քրիստոնէութիւն ընդունել («Բաւմա, մեկը» երեւ 221 և 222), որից յետոյ երկի նրա ժառանգները մնացել են մօտ-մոտականներ և օրուց նրա թոռն է մեզ պատմող Բաղդ-Ալի-բէկը: Թէ իրաւ դրանք պատարագ անել տալիս են իրանց պապերի յիշատակին, դրա մասին վկայում է հանգուցեալ Բաֆֆին «Բաւմ. մեկը» 24 երեսում, բայց թէ ինքը Բաֆֆին իջնանել է նրա մօտ և այն, դրա մասին ոչինչ

չը կայ յիշատակած: (Գրա մասին հետաքրքրիչները թող կարդան «Բաւմա, Մեկը» 221, 222 և 223 երեսները):

Մենք հանքային ջրերում մնացինք 9 օր և քանի դու պ. Մէլիք-Աւանովը այնտեղ էր, մենք կարողանում էինք թէ ազատ լողանալ և թէ մաքուր ջուր ստանալ և այդ տեղը միայն 3 օր. այնուհետև եկաւ անգլիկ բազմութիւն յիշեալ թաւաքեամա՝ ամառանց դուրս եկող թուրքերի, որոնք բացի այն որ սարսափելի կեղտոտ էին, մեղաւոր էին աւազանի մէջ տակի հագուստով, որոնք գոց է տարներով չէին լուացված, իսկ կանայքը մանկով այնտեղ, բացի լողանալուց, աւազանում լուանում էին նաև իրանց կեղտոտ հագուստները: Մոռացայ ասել, որ անցանքներում այդտեղ կային մի քանի աւազաններ, այս տարվայ հեղեղների պատճառով բոլորը բռնվել էին, միայն մէկը կար, որտեղ փոփոխել լողանում էին թէ հայեր, և թէ թուրքեր:

Մենք հաւատացած ենք, որ նրանք դալիս էին այնտեղ ոչ թէ բժշկվելու, այլ լողա-նալու և մաքրվելու: Այս բոլոր նեղութիւնները և կեղտոտութիւնները տանելուց յետոյ, մենք բա-տիպված էինք նրանց մոլեռանգութիւնը ևս տա-նել. յայտնի է արդէն, որ թուրքերին, իրանց շա-րիաթի հիման վրա, արգելւած է հայի հետ միա-սին լողանալ կամ մտնել այն ջրի մէջ, որտեղ

մտած է հայը. այս հիման վրա էլ բացի այն, որ թուրքերը թաւ չաւ էին և մենք շատ ուշ էինք կարողանում լողանալ, մենք ստիպված էինք այն-քան սպասել մինչև վերջին թուրքը կը լողանար. շատ անգամ կռիւներ էին լինում, ինչպէս օր. մեր ընկերներից մէկը չը համբերելով այլ ևս, իրան ձեռք ջրի մէջ, թուրքերը խեղդեցին և փախան, որպէս զի հայի հարամ ջուրը չը կպչի բարեպաշտ մուսուլմանին, բայց այնպիսի հայհո-յանք սկսեցին, քարեր և գէնք վեր առան խի-լու, որ մենք կարծում էինք թէ սպանութիւն կը լինի, բայց բարեբաղդաբար կային այնտեղ շու-չեցի թուրքեր, որոնք խաղաղեցրին նրանց: Մենք վերստին ինչեցինք, որ այդ ժողովուրդը ստեղծված է գոգանալու համար և իբրա հայերից նրանք գոգացան մի քանի բաներ. և այն ժամա-նակ, երբ նրանց մեղքը և հարամ է հայի մորթած միսը, հացը, ջուրը և միւս ուտեղեղները ուտել, կամ երբ նրանց հայը առաջարկէր այդ բաները, նրանք կը խորշէին, երբ որ գոգանում էին, կար-ծես սրբապօրծվում էր այս արարքով մեղք հա-մարված բանը և նրանք հիմապի կերպով ուտում էին:

Մի կողմից կեղտոտութիւնը, միւս կողմից թուրքերի բարբարոսութիւնը մեզ ստիպեցին մի քանի օր առաջ թողնել այդ ջրերը և բարեբաղ-դաբար, անվտանգ հասանք Նոր-Բայրազեա:

Մոռացանք գրել, որ այդ հանքային ջուրը անցնելով հողի վրայից, թողնում է իր բազաղութեան հետքերը՝ բորա, աղ, երկաթի ժանդ և այլն և այդ հետքերը չերտ չերտ իրար վրա դի-վելով նոյն սարի լանջերի վրա, տհաղին և նոյն իսկ մի քանի սաժեն բարձրութեամբ բլրակներ են զոյցարել, իսկ մի քանի տեղ մաքուր բորա է թողնում, որը անմիջապէս կարելի է առատրի մէջ թողնել:

Ուշագրութեան արժանի են այդ ջրերի մօտ ամառանոց դուրս եկող քրդերը, որոնք ոչ մի բանով չեն զանազանվում թարաքեամա թուրքե-րից: Այդ ժողովուրդը, ինչպէս իրանք են պատ-մում, մօտ 60 դիւղ են, որոնք ընակվում են Զի-վանլիլի դաւառում, բայց որտեղից են եկած, ինչ ծագում ունեն, այդ իրանք էլ չը գիտեն, միայն ինչքան ուրիշներն են պատմում, դրանք, նոյն իսկ իրանի գաւառում ապրող քրդերիցն են, որոնք բնակվելով թուրք աղաքանականութեան հետ և զանազան հանգամանքներից ծնված փոխել են թէ կրօնը, թէ լեզուն, թէ հագուստը և թէ սո-վորութիւններն են, ինչպէս երեսուց է, այդ կրօ-նափոխութիւնը այս վերջին ժամանակներում է կատարվել, որովհետև կան մարդիկ, որոնք հիմա էլ խօսում են աղալաղված քուրդ բարբառով:

Չը նայելով այդ տեղերի անմատչելիութեանը դարձեալ պատահում են այդտեղ վանքեր և ա-

